Luiza Barcan
Alexandru Nancu

Biserica de lemn Sfântul Nicolae din cătunul Cărpinișu, sat Angheleşti, comuna Pietrari, județul Vâlcea* (I)

Monografie

Motto: „*În neștiința lor, ei nu-și dau seama că aceste biserici noi, cât de mari și de pretențioase sunt, nu ajung nici pe departe la frumusețea și valoarea artistică reală a micilor biserici de lemn moștenite din epoci de credință, clădite de evlavioșii creștini, de către meșteri însuflețiți de credință și mânați de tradiția moștenită din moși strămoși. Ei nu știu că numai cu credința în suflet se poate face artă și că într-o vreme de materialism și semi cultură ca a noastră nu se poate năzui la așa ceva*" (N. Ghika-Budești[1]).

Preambul

În urmă cu trei ani, căutând alte biserici de lemn uitate din județul Vâlcea[2], am (re)descoperit și noi, după alți istorici din deceniile șapte și opt ale secolului abia încheiat, un monument eclezial vechi, emoționant prin armonia constructivă, dar și prin smerita lui statură. Mica biserică din mijlocul cimitirului cătunului Cărpinișu, satul Angheleşti, comuna Pietrari suporta cu demnitatea specifică lăcașurilor de închinare biciuirile timpului și ale secularizării. Atenția ne-a fost de la bun început atrasă de planul mai rar întâlnit al lăcașului (navă cu altar și pronaos poligonal), precum și de lipsa pridvorului, semn cert, dar greu de dovedit prin documente, al vechimii bisericii. Chiar de la o primă vizionare a monumentului, câteva date se desprindeau cu claritate: suferise în timp repetate reparații și modificări, uneori neconforme cu materialul de construcție (grinzi din lemn de stejar), starea lui de conservare era precară (atac masiv de insecte și fungi), structura era compromisă, fusese tencuit și pictat în secolul al XIX-lea, avea pe grinzile exterioare semnele unei strămutări, cel puțin. Și poate nu în ulti-

* Biserica figurează în *Lista Monumentelor Istorice* având codul de clasificare VL-II-m-B-09869.

1 N. Ghika-Budești, „Câteva biserici de lemn din Oltenia", în B.C.M.I., anul XIX, fasc. 47, ianuarie–martie 1926, p. 2

2 Continuarea unui proiect amplu de studiere, monografiere și chiar restaurare a unor biserici de acest tip din nordul Olteniei, pus în practică de către Fundația HAR în parteneriat cu Muzeul Județean Vâlcea încă din anul 2000.

mul rând, ca și alte prețioase monumente ecleziale din lemn, biserica fusese scoasă demult din cult și servea drept magazie pentru diverse materiale și unelte folosite în cimitir. Probabil, tot ce se mai aștepta de la ea era să se prăbușească într-o zi și să elibereze astfel o parcelă de teren.

Primul demers întreprins de Fundația HAR a fost măsurarea bisericii, fotografierea ei, întocmirea releveelor și apoi redactarea unei schițe monografice, folosind datele existente la acel moment. Istoria monumentului era la fel de sumară ca a mai tuturor bisericilor din lemn, pentru că puțini dintre istoricii de artă, mult prea copleșiți de importanța ctitoriilor domnești și boierești de zid, au acordat de-a lungul timpului importanța cuvenită acestor vechi lăcașe.

Într-un sat din județul Suceava (la Lămășeni), oamenii locului i-au pus un nume cât se poate de sugestiv micii biserici de lemn de secol XVIII moștenite din străbuni: i-au spus „bunica bisericilor" mai noi ridicate în zonă. În cazul nostru, aveam să descoperim nu o *bunică*, ci o *străbunică*, rămasă în viață, a lăcașelor de închinare din Nordul Olteniei, și poate chiar din toată Țara Românească, o *străbunică* a bisericilor, muntenești, depozitară a unei lungi și misterioase istorii.

În vara și toamna lui 2009 s-au efectuat evaluarea și expertizarea tehnică a monumentului, apoi relevarea și triangulația digitală (scanarea 3 D) și au avut loc lucrările de demontare a bisericii de lemn din cătunul Cărpinișu, comuna Pietrari, în scopul restaurării și relocării ei la Muzeul satului Vâlcean de la Bujoreni. Tot în acea perioadă, a fost extrasă fresca de pe cele două timpane ale monumentului. Marea surpriză a venit în ultima zi de lucru când, extrăgându-se stratul de frescă de pe timpanul dintre pronaos și naos, a ieșit la lumină, după aproape două secole, ceva ce rar mai găsim astăzi la bisericile de lemn: pisaniile originare ale monumentului (lucru și mai rar, e vorba despre două astfel de documente de atestare, ambele scrise pe aceeași grindă). Descoperirea și descifrarea lor ne-au determinat să reluăm cercetarea monografică a monumentului și într-un anume fel să ne reconsiderăm opiniile exprimate în studiile anterioare despre vechimea bisericilor de lemn din nordul Olteniei. Biserica cu hramul „Sfântul Nicolae" din cătunul Cărpinișu, satul Angheleștи, comuna Pietrari datează, coroborând datele celor două pisanii încrustate în grinda dintre pronaos și naos, precum și unele observații legate de structura și tipologia lăcașului, de la sfârșitul veacului al XVI-lea, începutul celui de al XVII-lea. Ea este, se pare, cea mai veche biserică de lemn păstrată, a cărei atestare poate fi fără echivoc dovedită, din Nordul Olteniei.

Despre vechimea bisericilor de lemn din Țara Românească

Fenomenul ctitoririi lăcașelor de cult din lemn își pierde în timp începuturile. Cele mai multe dintre documentele existente dovedesc prezența acestora pe un întins areal încă din zorii Evului Mediu, în întreg spațiul balcanic, și mai ales în zonele care au dezvoltat dintru începuturi ceea ce astăzi îndeobște denumim o „civilizație a lemnului". O astfel de civilizație caracterizează majoritatea zonelor dintre granițele României de astăzi, iar arhitectura în lemn, civilă și religioasă, reprezintă, neîndoielnic, un capitol important al istoriei artei noastre. Una dintre dovezile masivei utilizări a materialului lemnos în arhitectură, în Țara Românească a evului de mijloc ne este oferită de Dinu C. Giurescu în lucrarea *Țara Românească în secolele XIV–XV*: „obligația de a tăia copaci și de a-i transporta figurează de repetate ori în documente. Scutirea de darea numită „copaci" este dată și unor locuitori ai Târgoviștei (...). Aceeași scutire e trecută în alte documente ca „lemne" sau „cherestea" (...). Este sigur că din trunchiurile de copaci aduse stăpânului feudal de sătenii dependenți, în virtutea obligațiilor la care erau supuși, se fasona toată lemnăria necesară construcțiilor. O parte din aceasta, și anume „tălpile"– grinzile groase pe care se așeza orice construcție de suprafață – trebuiau lucrate de oameni dependenți în beneficiul stăpânului și constituie o dare anume menționată în acele vremuri"[3].

În frumoasa sa carte intitulată *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, Nicolae Iorga subliniază atât vechimea cât și importanța bisericii de lemn în spațiul național: „Cele d'intăiu biserici românești din Țara Românească și Moldova și din părțile de peste munți au fost clădite din lemn. (s.n.) Cu biserici de acestea de lemn s'a făcut toată slujba dumnezeiască în satele și în cele câteva, foarte puține, târguri ale noastre, până în veacul al XIV-lea. (...) Chiar domnii cei d'intăiu, neavând lucrători de piatră sau material de cărămidă la îndemână, au pus să se lucreze din lemn biserici în care erau să asculte slujba și să se odihnească după moarte. (...) Abia prin veacul al XIV-lea în Țara Românească iar în Moldova prin al XV-lea au început a se clădi biserici de zid, și anume de către Domni. Nici boierii chiar n-aveau mijloacele și priceperea ce trebuiau ca să înalțe astfel de clădiri. Tocmai prin veacul al XVI-lea au prins și aceștia a zidi, dar nu biserici de mir pentru țărani, ci gropnițe pentru dânșii și mănăstiri. Satele au trăit cu biserici de lemn până prin veacul al XVII-lea (s.n.). Numai în cei din urmă 300 de ani s'a părăsit obiceiul de a întrebuința lemn pentru biserici"[4].

3 Dinu C. Giurescu, Țara Românească în secolele XIV-XV, Editura Științifică, București, 1973, cap. „Meșteșuguri și tehnici", pp. 115-116.

4 Nicolae, Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor,* ediția a II-a, Editura Ministerului de

La rândul său, istoricul Dinu C. Giurescu, apreciază că în secolele XIV–XV este evidentă preeminența lemnului, inclusiv în arhitectura sacră: „și în acest domeniu, arhitectura de lemn era covârșitor dominantă, cu atât mai mult cu cât pădurile coborau atunci de la munte și deal până în Valea Dunării (...). Din secolele XIV–XV nu s-a mai păstrat nici un fel de biserică de lemn. Dar unele monumente de acest fel, rămase până în timpul nostru, reproduc în plan și în procedeele tehnice realitățile în ființă cu peste 500 de ani în urmă”[5].

Într-unul dintre studiile dedicate bisericilor de lemn, Paul Petrescu accentuează la rându-i asupra vechimii acestor monumente: „numeroase dintre monumentele păstrate până astăzi, datate în secolul al XVII-lea sau al XVIII-lea, reprezintă tipuri arhitectonice mai vechi cu câteva secole, ilustrând în fond arta construcțiilor din înaltul Ev Mediu românesc. Nu numai că cele mai multe dintre ele sunt clădite pe locul pe care anterior fuseseră alte lăcașuri, dar de cele mai multe ori repararea și restaurarea acestor clădiri de lemn se făcea treptat, de-a lungul anilor, înlocuindu-se ici-colo câte o grindă sau câte o bârnă, în așa fel încât la un moment dat din lemnul vechii construcții poate nu se mai află nici o bârnă, dar forma arhitectonică și uneori chiar detaliile sunt păstrate aidoma în această îndelungă operație de copiere repetată și multiplicată. (...) Despre bisericile de lemn românești datate în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea nu se poate vorbi decât ca despre o ultimă etapă reprezentând forme artistice superioare, a unei lungi evoluții, ale cărei origini se leagă nemijlocit de începuturile artei de a construi a poporului nostru”[6]. Observația etnologului e deosebit de valoroasă fiindcă dovedește atât un proces de continuitate a ctitoririi bisericii de lemn, cât și faptul că vechea biserică era izvod pentru cea care o înlocuia la un moment dat, pe același amplasament sau pe unul nou. Ideea aceasta e susținută și de Ioana Cristache-Panait în studiul dedicat bisericilor de lemn din centrul piemontului getic: „Răpusă de vrăjmași sau doborâtă de vreme, ctitoriei de lemn îi urma, în genere, o alta tot din lemn, acestei succesiuni datorându-i-se conservarea unor forme străvechi de plan, a unor arhaice elemente constructive, a unor motive decorative preistorice, aceleași pe întreaga arie de formare a poporului nostru”[7].

În capitolul dedicat domniei lui Matei Basarab din volumul profesorului Răzvan Theodorescu intitulat *Civilizația românilor între medieval și modern*, vechimea bisericii de lemn din Oltenia e atestată cu exemple con-

Culte, București, 1929, pp. 34-35.

5 Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, cap. III, pp. 131-133.

6 Paul Petrescu, „Unitatea de concepție constructivă și decorativă a bisericilor de lemn românești”, în S.C.I.A., Tomul 14, 1/1967, Editura Academiei RSR, Seria Artă Plastică, pp. 23-24.

7 Ioana Cristache-Panait, „Bisericile de lemn din centrul Piemontului Getic: Județele Olt, Vâlcea, Argeș”, în S.C.I.A., seria Artă Plastică, T.42, P. 29-62, București, 1995, p. 32.

Arhitectura sacră din lemn se află în strânsă legătură atât cu fundamentele teologice ale creștinismului, cât și cu mentalitățile și starea socială a ctitorilor și beneficiarilor, în cele din urmă cu statutul identitar al creștinilor din Țările Române.

crete. Ilustrul autor amintește despre ctitorirea în 1633 la Sadova, de către Matei Basarab, a unei mănăstiri „pe locul unui lăcaș craiovesc de lemn". De asemenea, Arnota, mănăstirea-necropolă a domnitorului, se înălța, înainte de 1637, pe locul unui biserici de lemn „a lui Danciu vornicul, tatăl voievodului"[8].

Din îndelungata și parțial misterioasa istorie a mănăstirii refăcute de Marica Brâncoveanu la începutul secolului al XVIII-lea (Surpatele), aflăm astăzi că la începutul veacului al XVI-lea (1512), biserica ei era din lemn. La fel stau lucrurile și cu mult mai celebra Mănăstire Dintr-un lemn, ridicată, de asemenea, în veacul al XVI-lea. Vechimea bisericii mănăstirești de lemn în Oltenia e afirmată și subliniată și de Ioana Cristache-Panait într-un amplu studiu deja amintit: „lăcașurile de lemn vâlcene cu valențe istorice și artistice nu înseamnă decât o grămăjoară față de noianul celor dispărute (...). Alegem câteva exemple în sprijinul afirmației, cu gândul reliefării lăcașului străbun, din lemn și a punctării vremurilor. Astfel, Schitul Jghiabul păstrează, pentru începuturile sale, din al XVI-lea veac, amintirea unui lăcaș din lemn. Ctitoria brâncovenească de la Mamu a ocupat locul celei dintâi a Buzeștilor, din secolul XV. Sava Șifarul ridică din piatră Schitul Robaia, înainte de mijlocul secolului al XVII-lea, spre a-l continua pe cel din lemn, existent din veacul anterior. Mesajul unei ctitorii de lemn îl preia, din 1676, biserica mică a Mănăstirii Turnu. Biserica de zid de la Genuneni a înlocuit-o, în 1797, pe cea din lemn, faptul petrecându-se peste un veac abia, la vecinii din Frânceşti"[9].

Arhitectura sacră din lemn se află în strânsă legătură atât cu fundamentele teologice ale creștinismului, cât și cu mentalitățile și starea socială a ctitorilor și beneficiarilor, în cele din urmă cu statutul identitar al creștinilor din Țările Române. Putem lesne observa că cele mai vechi biserici de lemn cunoscute din Țara Românească în general, din Oltenia în particular, erau îndeobște biserici de mănăstire și paraclise domnești ori boierești. O mărturie a lui Paul de Alep dovedește și ea că în evul mediu românesc înșiși boierii își construiau din lemn bisericile. Vizitând un asemenea paraclis la Fărcașele județul Olt, ridicat de boierul Badea Comăneanu în proximitatea palatului său, cronicarul notează: „biv-velcomisul ne-a poftit să vizităm noua sa biserică de lemn pe care o clădise drept schit în apropiere, închinată Sfinților Petru și Pavel[10]".

8 Răzvan Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern*, Editura Meridiane, București, 1987, vol. II, cap. „Tradiționalismul muntenesc sub Matei Basarab și deschiderile către viitor", pp. 17-18.

9 Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 31.

10 Paul de Alep, *Călători străini despre Țările Române*, Editura Științifică, București 1976, vol 6, p. 220. Paul, arhidiacon de Damasc, Alep și al tuturor țărilor arabe (1637–1667), după numele arab Bulos ibn az-Za'im,

Răspândirea bisericii de lemn de parohie, ctitorie a întregii comunități, în satele moșnenești din nordul Olteniei are loc, se pare, având în vedere recenta descoperire a pisaniei Bisericii de lemn *Sfântul Nicolae* din cătunul Cărpinișu, satul Pietrari, cu un secol mai devreme decât se credea, adică din veacul al XVII-lea. În următoarele două secole, ctitorirea bisericii de lemn de parohie devine un adevărat fenomen cu dublă valență: spirituală și culturală. Micile biserici de lemn răspândite pe un întins areal, cu multe trăsături stilistice și constructive asemănătoare, dar reprezentând în același timp fiecare o bijuterie arhitectonică unică în felul ei, sunt documente de credință, tradiție vie și mentalități ale unei categorii sociale cu statut aparte, în perioada dintre sfârșitul Evului Mediu și zorii modernității. În anumite situații, unele dintre bisericile de lemn, ca și unele de zid din Țara Românească, sunt ctitorii ale micilor boiernași locali sau chiar ale unor importante fețe bisericești.

Fapt explicabil prin natura materialului de construcție (lemnul e mult mai perisabil decât zidăria), cele mai multe dintre bisericile din lemn păstrate până în zilele noastre sunt ctitorii din secolele XVIII–XIX. Referitor la datarea acestora, același Paul Petrescu merge și mai departe, apreciind ca falsă periodizarea conform căreia majoritatea bisericilor de lemn ar proveni din secolele în discuție: „Perfecțiunea constructivă, marea artă a compunerii volumelor, viziunea arhitectonică a întregului, știința plasării decorului, însușiri pe care le posedă aceste biserici „datate" în secolele XVIII–XIX, presupun o îndelungă cunoaștere și practică a artei construcției în lemn"[11]. Concluzia etnologului este că biserica de lemn are o mare vechime pretutindeni în spațiul românesc. Se cuvine însă, chiar în scopul deslușirii istoriei micii biserici de lemn din cătunul Cărpinișu, a nuanța puțin diferențele dintre biserica de lemn mănăstirească și cea de parohie rurală în Evul Mediu muntenesc. Prima este, totuși, mai veche decât cea de a doua.

Edificarea arhitecturii sacre în lemn presupunea existența unor meșteri pe care astăzi, i-am putea numi, „înalt calificați". Ei erau niște inițiați în sensul cel mai pur al termenului și în același timp emițătorii și transmițătorii tainelor unei îndelungi și aparte tradiții constructive. Meșterii de biserici din lemn se deosebeau de meșterii constructori de case, anexe gospodărești și instalații de tehnică populară. Alex. Lepedatu atrage atenția într-un studiu din 1912 că meșterii pământeni apar în Țara Românească în veacul al XVI-lea, până la acel moment predominând meșterii sârbi, și că mulți pietrari sau dulgheri erau aduși din Ardeal

însoțitor și secretar al tatălui său, patriarhul Macarie al Antiohiei, a vizitat Țările Române între anii 1653–1658 spre a dobândi ajutor material pentru Patriarhia Antiohiei.

11 Paul Petrescu, op. cit., p. 23.

(Christian, pârcălabul Târgoviștei în timpul domniei lui Vlad Țepeș cere doi meșteri *dulgheri – carpentarios*, brașovenilor)[12].

Istoricul așezării

La 30 de kilometri vest de municipiul Râmnicu-Vâlcea, pe drumul spre Horezu și la doar 18 kilometri distanță față de acesta, în depresiunea ce poartă același nume, se află vechea comună Pietrari. Localitatea e așezată în regiunea piemontană dintre Bistrița Vâlcii și Olt, (zona treptelor înalte ale dealurilor subcarpatice). Peste Șeaua de la Negrulești, aflată la 500 de metri altitudine, la vestul căreia se desfășoară Depresiunea Hurezi, trece șoseaua națională ce leagă pe sub munte orașele Râmnicu-Vâlcea și Târgu-Jiu. Pe aici, se pare, traversa drumul de culme al sării, transportată de la Ocnele Mari spre vestul Olteniei și spre Dunăre[13]. În monografia comunei Pietrari se face observația că: „Dezvoltarea localității a fost legată de trecerea pe teritoriul actualei localități a drumului subcarpatic, existent încă de la începutul organizării politice a Țării Românești, care lega Turnu Severin de capitala țării, Târgoviște. Drumul era ferit de posibilele imixtiuni otomane, se afla sub protecția marelui Ban al Craiovei și făcea legătura cu marele *drum al sării* care cobora de-a lungul Văii Oltului. Tot un *drum al sării* era cel care pornea de la Ocnele Mari, trecea prin satul Bârlogu, apoi peste dealul Strâmba prin Pietrari și ajungea în județul Gorj, către *schela Cladovei*. Sarea era transportată pe cai de povară și cu căruțe, iar pentru transport se plătea vama”[14].

Comuna Pietrari a fost întemeiată pe ambele părți ale pârâului Otăsău. Vatra satului e situată pe versanții estici ai dealurilor Motești și Cârlige.

Prima atestare documentară a acestei vechi localități datează din 23 mai 1536 (7044) și apare într-un document dat de Radu Paisie Voievod, prin care domnitorul „întărește ocină în Pietrari pentru Negomir și fratele său Coman”[15].

---

12 Alex. Lepedatu, „Cercetări istorice cu privire la meșterii bisericilor din Țara Românească în secolele XV și XVI”, în B.C.M.I., anul V, fasc. 20, octombrie-decembrie 1912, apud Iorga, Doc Hurmuzachi, XV, p. 95, I. Bogdan, Documentele Brașovului, I, p. 358.

13 L. Badea, Constanța Rusenescu, *Județul Vâlcea*, Editura Academiei R.S.R., București, 1970, capitolul „Depresiunea și dealurile subcarpatice”, p. 61.

14 Constantin Mereșescu, Crina Popescu, *Pietrari, localitate cu nume de cremene* (Monografia Comunei Pietrari), Editura Ofsetcolor, Râmnicu-Vâlcea, 2010, capitolul al II-lea, p. 48.

15 „Din mila lui Dumnezeu, Io Radu Voevod și Domn a toată țara Ungro-Vlahiei, fiul preabunului și marelui Radu Voevod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Negomir și fratelui lui Coman și cu fiii lor, câți le va lăsa Dumnezeu, ca să fie de ocină în Pietrari, pentru că au cumpărat de la Stan pentru 260 de aspri și iarăși au cumpărat de la Albu pentru 260 de aspri și iar au cumpărat de la Stoica pentru 250 de aspri și iar au cumpărat de la Stănislav pentru 300 de aspri și iar au cumpărat de la Vladu pentru 150 de aspri și iar au cumpărat de la fratele lui Oprea pentru 80 de aspri și iar au cumpărat de la Stănislav pentru 80 de aspri și iar au cumpărat de la Radu pentru 80 de aspri însă din matca râului până în Valea Mare și între iazul lui

Nu se cunoaşte cu certitudine data la care s-au reunit satele comunei Pietrari. Această stare de lucruri o aflăm pentru prima dată după 1875 când în *Marele Dicţionar Geografic al României* apare comuna Pietrari, judeţul Vâlcea, Plasa Ocolu. În vatra satului Pietrari erau incluse cătunele: Albota, Angheleşti, Cărpinişu, Schit, Manta, iar în vatra satului Pietrari de Sus se aflau cătunele: Sărata, Moteşti, Ograzu şi Vârtoapa[16]. Conform informaţiilor cuprinse în monografia localităţii, adesea satele componente ale comunei au fost despărţite şi au format comune separate, iar vetrele celor două sate şi-au schimbat continuu aria din pricina neînţelegerilor pentru întâietate.

La 1901, V. Vladimirescu întocmeşte *Cartea de hotărnicie a proprietăţei moşnenilor Petrari de Sus, plaiul Cozea, judeţul Vâlcea*, unde se stabilesc hotarele comunei[17].

În prezent, satul Pietrari este situat pe versanţii sud-estici ai dealurilor Moteşti şi Cârlige şi pe ambele maluri ale Otăsăului şi este format din cătunele: Coastele Cernii, Angheleşti, Schit, Brodele, Manta, Pătiraşti, Moteşti, Ograzu, Cârlige, dispuse pe drumurile ce fac legătura cu şoseaua naţională. Vatra satului Pietrari de Sus e situată pe versanţii estici şi nordici ai dealurilor Cuculici şi Sărata şi pe cursul Văii Sărata. Pietrari de Sus e alcătuit din cătunele: Albota, Cuculici, Linia Nouă, Sărata, Bucheni, Valea Ciuhurezeştilor, Linia Băilor[18].

În legătură cu numele satului, diferite legende locale oferă mai multe ipoteze. Una dintre ele susţine că toponimul ar veni de la vechea îndeletnicire a locuitorilor care cărau piatra de var (calcar) de la Bistriţa la

Cârstian. Şi iar au cumpărat de la Radu pentru 120 de aspri, două fălci, şi iar au cumpărat de la Stoica o falcă pentru 90 de aspri şi iar au cumpărat de la Stan pentru 55 de aspri, iar apoi s-a ridicat Negomir şi cu fratele lui Coman de au schimbat cu Radu ot Pietrari (s.n.) şi cu fratele lui. Astfel i-au dat locul din jos de Valea Ursului iar Radu şi cu fraţii lui au dat lui Negomir şi fratelui său Coman locul de sus de Valea Ursului, ocină pentru ocină şi în câmp şi în munte şi în toate. Şi iar a dat domnia mea lui Micleuş şi fratelui lui Dumitru ca să le fie ocină în Pietrari (s.n.), partea lui Negomir oricât de va alege partea lui, pentru că au cumpărat-o cu 440 de aspri. Şi să le fie parte lui Radu jumătate pentru că au cumpărat pentru 60 de aspri. Şi au dat domniei mele calul. Pentru aceasta le-am dat şi domnia mea, ca să le fie ocină, lor şi fiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor lor şi de nimeni neatins, după spusa domniei mele. Iată şi martori punem domnia mea: jupan Drăghici vornic şi jupan Şerban mare ban al Craiovei şi Vintilă mare vornic şi jupan Vlaicul mare logofăt şi Udrişte vistier şi Stroe spătar şi Staico comis şi Dragul stolnic şi Stroe paharnic şi Badea Izvoranul mare postelnic. Ispravnicul Vlaicul mare logofăt. S'a scris luna Iu<nie> 23 zile, în anul 7044 (1536)". Comori arhivistice vâlcene (Catalogul documentelor de la Arhivele statului din Râmnicu Vâlcea), vol. II, 1467–1800, Bucureşti, 1985, p. 56, documentul nr. 196, lucrare elaborată de Corneliu Tamaş, Ion Soare, Carmen Manea-Andreescu.

16 George Ioan Lahovari, *Marele Dicţionar Geografic al României*, Bucureşti, 1901, vol. IV, p. 705.

17 Teritoriul comunei se învecinează cu următoarele localităţi: la est cu comuna Stoeneşti, satul Bârlogu, de care o desparte un hotar convenţional axat pe culmea Dealului Mare; la sud cu comuna Păuşeşti-Otăsău de care o desparte un hotar convenţional ce traversează pârâul Otăsău şi ajunge spre est până în Dealul Govorei, iar spre vest până în punctul numit „Valea Mare"; la vest cu comuna Tomşani, hotar convenţional ce începe din punctul „La Lac" şi merge pe culmea Dealului Tomşani în direcţia SE-NV pe o lungime de 1730 m până în movila din Valea Bună; la nord se delimitează de comuna Bărbăteşti (satele Bârzeşti şi Negruleşti) de care o desparte un hotar convenţional în lungime de 1750 m ce începe din punctul „Răduţ", merge până în piscul Chicirla, iar de aici, pe o linie sinuoasă, până în matca pârâului Otăsău.

18 Constantin Mereşescu, Crina Popescu, *op. cit.*, capitolul al II-lea, pp. 43-44.

Râmnicu-Vâlcea. O altă versiune asupra numelui este aceea că în sat, majoritate temeliilor de casă erau construite din piatră de râu extrasă din albia Otăsăului, dar ipoteza e puțin plauzibilă, deoarece casa de lemn construită pe temelie de piatră reprezintă o tipologie arhitecturală specifică întregii zone de nord a Olteniei și nu numai. O legendă locală spune că acum 500 de ani localitatea a fost întemeiată de locuitorii fugiți de teama năvălirilor dintr-o altă așezare, numită Piatra Călmățui și stabiliți pe lunca pârâului Otăsău, într-o localitate numită Păișești. Se spune că locuitorii din Păișești veneau să-și vadă „frații pietrari”[19]. Există și o variantă, destul de plauzibilă, fără a putea fi confirmată documentar, conform căreia numele satului ar veni de la numele boierului Pietraru care ar fi avut conacul în punctul numit Schit.

Ce știm cu certitudine astăzi, parcurgând numeroase documente de arhivă (peste 50 de acte de împroprietărire, vânzare-cumpărare, danie, diate, inscripții, diverse însemnări datate între 1627 – 1816) este că Pietrari nu se număra printre așezările nesemnificative ale Olteniei de nord. Satul nu era doar vechi, era și o foarte prosperă așezare populată de țărani liberi, proprietari de moșii. După 1536, data atestării, numele lui sau al unora dintre locuitorii săi, țărani bogați, boieri cu rang mai mare sau mai mic, fețe bisericești, se află consemnate în aceste numeroase documente ce fac dovada locuirii cvasicontinue și a prosperității locuitorilor din Pietrari.

Datat 7 mai 1627 (7135), cel mai vechi înscris, după cel de atestare, în care apare numele unui locuitor al Pietrarilor, e *Zapisul satului Valea lui Dobre*. Documentul atestă o tranzacție a unui teren din Bățeșani. Printre martorii tranzacției, proveniți din zonele învecinate (Boteni, Cismănești, Folești, Chiceni), se numără „Ioan i Coman ot Pietrari”[20]. Al. T. Dumitrescu, autorul articolului publicat în 1909 în *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*, precizează că actele Pietrarilor din Vâlcea, din care face parte și documentul susnumit, au fost păstrate „cu multă pietate de d-l C. Petraru, Deputat”. În același articol este amintită *Hotarnica* din 1799, conform căreia „Pietrarii din Vâlcea sunt moșneni cu hrisov de stăpânire din zilele lui Pătrașcu Vodă, tatăl lui Mihaiu Viteazul, adică din din 19 Iulie 1557, precum întăresc boierii hotarnici trimiși la fața locului în 1799 și cari spun că au văzut „o copie de hrisov al Mării Sale răposatului Pătrașcu Vodă de la leat 7065 (1557) Iulie 19, ce ne-au adus moșii Pietrari”[21]. Acesta pare să fie un document cu importanță crucială pentru satul Pietrari fiindcă el dovedește

19 În Evul Mediu românesc, și nu numai, se întâmpla adesea ca o comunitate fugită din calea năvălirilor să-și întemeieze altă așezare în locuri mai ferite.

20 Al. T. Dumitrescu, „Documente istorice. Actele Pietrarilor din Vâlcea – Vlădica Climent al Râmnicului” în Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie, vol. X, fascicolul pe trimestrul ianuarie, februarie și martie, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1909, p. 327.

21 *Ibidem*, p. 324.

fără dubiu vechimea unei obști libere din nordul Olteniei. De altfel, însuși autorul articolului subliniază importanța și calitățile deosebite ale moșnenilor din Pietrari: „Neamul Pietrarilor, cari au stăpânit a treia parte din tot hotarul satului, funia numită Rotărească, stăpânesc și astăzi moșioara pe care au ținut-o cu multă greutate. Judecându-i dupe actele lor, Pietrarii au fost în adevăr oameni zdraveni, căci, de n'ar fi fost așa, de mult și-ar fi pierdut pământul lor"[22]. Un moment de serioasă cumpănă a satului este și el evocat în articolul de mai sus. E vorba despre „spargerea satului" și de „risipirea moșnenilor" pomenite și ele într-un act de vânzare din 28 martie 1810, prin care un popă Anghel ot Ștefănești, din sudul Gorjului, vinde o parte de moșie în hotarul Pietrarilor. Respectivul preot spune în document că locul e moștenit și că l-au ținut strămoșii lui până „la spargerea satului din zilele șederii Turcilor aici"[23].

Se pare însă că nu chiar toți locuitorii Pietrarilor erau țărani liberi, fiindcă un document din 28 mai 1628 (7136) vorbește despre o Jupâneasa Maria care trebuie să împartă ocina și **rumânii de la Pietrari** în două, cu nepoții lui Anghel Comis[24]. Rumânii, se știe, era numele purtat de țăranii aserviți.

Spre sfârșitul veacului al XVII-lea, documentele care vorbesc despre Pietrari sau despre locuitorii lui devin tot mai numeroase. Astfel, un document datat 8 februarie 1694 atestă că un codru de pământ de la Pietrari este vândut Mănăstirii Bistrița de către Pătrașco, fiul lui Marin și nepotul popii Drăghici din Budești. În același act este amintit un oarecare Vâlcu din Pietrari, cu care ne vom mai întâlni pe parcursul acestei monografii[25]. Cele mai multe documente legate de satul Pietrari provin din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după toate aparențele o perioadă destul de prosperă a așezării, având în vedere numeroasele înscrisuri prin care, într-un fel sau altul, se fac tranzacții cu terenuri. Numele Pietrarii de Jos (Pietrarii de astăzi, distinct de Pietrarii de Sus) începe să fie consemnat din 1756 (7264) prin două acte datate la 12 ianuarie. Primul este unul de hotărnicie prin care preoții Matei Stoienești, Ilie din Bodești, Gheorghe din Otești și megieșii Matei Tîlvîc din Păușești, Radu Bârzescul, Radu Anghelescu și Sima Moțea hotărnicesc moșia Pietrarii de Jos a moșnenilor de acolo, cumpărate de ei din hotarul Foleștilor în sus. Hotărnicia se face din porunca lui Ștefan Pârșcoveanul, fost mare medelnicer și a lui Ilie Zătreanul, fost mare șătrar[26]. Al doilea înscris are aproximativ aceeași protagoniști și stabilește la rândul lui niște hotare. Șase megieși sunt luați, din porunca acelorași Ștefan Pârșcoveanul, fost mare medelnicer și a lui Ilie Zătreanul, fost mare șătrar, de Nedelcu din Pietrari cu cetașii lui și de Neacșu Vintilescu cu fratele său Sima Cârstănești ca să măsoare și să aleagă partea lor de moștenire din moșia Pietrarii de Jos. Pentru prima dată, în acest document, apare numele „Cărpenișu", ca hotar al moșiei Pietrarii de Jos, împreună cu codrul Săliștii și hotarul Foleștilor[27]. Numele „Cărpinișu" revine mai târziu, într-un act testamentar (diată) datată 10 aprilie 1781 (7289), redactat de popa Pătru din Pietrari: Ion, fiul popii Gheorghe

22 *Ibidem*, p. 324.

23 *Ibidem*, pp. 325–326

24 Documentul 39, (DRH, B, XXII, p. 194–195, nr. 87, Rez. Catalog III, nr. 804) în *Comori arhivistice vâlcene* (Catalogul documentelor de la Arhivele statului din Râmnicu Vâlcea), vol. II.

25 MS 184, f. 83 v-84, în *Tezaur Medieval Vâlcean* (Catalogul documentelor de la arhivele statului din Râmnicu Vâlcea, 1388 – 1715", București, 1983, p. 305, volum întocmit de Corneliu Tamaș, Ion Soare, Carmen Andreescu.

26 *Ibidem*, documentul 516 (DI, XLIII/14), p. 126.

27 *Ibidem*, documentul 517 (DI, XLIII/12), p. 126.

din Pietrarii de Jos lasă, între altele, fiicei sale Maria „10 stânjeni din co**drul de la Cărpiniș** (s.n.), livada Zăpozii, un răzor de vie de către coastă, pomii și doi stânjeni din sălișteа de la biserică”[28]. Se cuvine precizat că în cazul de față „codru” nu înseamnă pădure ci loc, bucată de teren, iar, după toate probabilitățile, biserica în cauză pomenită în testament, este biserica de lemn cu hramul „Sfântul Nicolae” din cătunul Cărpinișu. Avem astfel o primă dovadă că în 1781 biserica se afla aici. Din 28 aprilie, același an, provine ceea ce pare a fi completarea testamentului aceluiași popă Ion, fiul popii Gheorghe din Pietrari, care lasă moștenire fiului său Gheorghe cinci răzoare de vie, livezi în laz, în Valea cu Anini, finului său Toma o jumătate de „falce de pământ”, la fel și nepotului Constandin, iar fiicei sale Oprea îi dă de zestre un codru ce se cheamă Cărpiniș (s.n.). Această diată e redactată de popa Popa[29].

Din rândul mărturiilor scrise despre comuna Pietrari fac parte și inscripțiile de pe cele trei cruci de piatră din Pietrarii de Sus. Ele au fost descifrate și publicate de Constantin Bălan în ampla sa lucrare *Inscripții medievale și din epoca modernă a României*. Una dintre ele se afla pe o moșie moșnenească și e datată 1741, a doua se afla la Biserica *Sfântul Nicolae* și e datată 1773. Ambele sunt cruci de pomenire, cu numele donatorilor. În fine, a treia, datată 20 decembrie 1743, aflată pe moșia logofătului Ioniță Pietrarul, se face prin osteneala Episcopului Climent, născut la Pietrari[30].

La 1778, Generalul austriac Von Bauer vorbește în memoriile sale despre două sate: „Petrari de Sus” și „Petrari de Jos”, precum și de două biserici „situate pe Otessul”[31].

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai precis la 1864, majoritatea locuitorilor din satul Pietrari erau țărani moșneni. În 1885 Pietrarii erau încă împărțiți în două localități: Pietrarii de Sus și Pietrarii de Jos, comune de sine stătătoare, aparținând plaiului Cozia și cunoscute sub numele generic de „Pietrăriile”. După 1876 cele două sate fuzionează și alcătuiesc comuna Pietrari, județul Vâlcea, Plasa Ocolul. În vatra satului erau incluse cătunele Albota, Angheleşti, Cărpinișu, Schitul Manta[32]. Până în zilele noastre, comuna a suferit succesive scindări și reunificări ale satelor Pietrarii de Sus și Pietrarii de Jos, datorate dezbinărilor dintre locuitori. În

28 Ibidem, documentul 854 (DI, XLIII/19), p. 198.

29 Ibidem, documentul 858 (DI, XLIII/27), p.199.

30 „Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiiului și cu plinirea Duh(u)lui Sfânt. Ridicatu-s-au această sfântă cruce, în hramu Blagovești(i) B(ogorodi)țe, cu osteneala iubitorului de Dumnezeu, chir Climent episcopu Râmn(icului), fiind de moștenire din satul Pietrari, în zilele mării sale domn(ului), Io Mihai Racoviță v(oie)vod, dech(emvrie) 20 d(ă)ni 7252” în Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României (Județul istoric Vâlcea, sec. XIV–1848)*, Editura Academiei Române, București, 2005, pp. 770–771.

31 „Oltenia după memoriile Generalului Von Bauer (1778)”, în *Arhivele Olteniei*, anul III, No. 14/ iulie–august 1924, p. 304.

32 Mereșescu Constantin, Popescu Crina-Steliana, *op. cit.*, p. 45.

1952 cele două sate au fuzionat pentru ultima dată. Din 1968, vechiul sat Pietrarii de Jos primește denumirea de Pietrari[33].

În trecut se practicau aici diferite meșteșuguri tradiționale ca dulgheria, rotăria, țesutul la război, în prezent dispărute. La 1901, George Ioan Lahovari consemna existența a patru mori de măcinat pe râul Otăsăul, în raionul comunei, precum și că „locuitorii sunt moșneni, afară de 12, cari s'au împroprietărit la 1864, pe 24 ha, din moșiile d-lor G.I. Pietraru și G. Pietraru"[34].

Într-un articol dedicat bisericii de lemn din Pietrari-Angheleşti, Andrei Pănoiu susține că moșnenii locului erau renumiți pentru comerț și cărăușie[35]. Eugen Petrescu susține că vechea îndeletnicire a țăranilor din Pietrari era „mersul pe cale", adică comerțul cu fructe (mere și prune uscate), cartofi, var, sare bulgări de la Ocnele Mari și că tot aici se fabrica var din piatra de calcar a Builei, ceea ce a adus în mod cert bunăstare locuitorilor așezării[36].

Astăzi Pietrarii au circa 3400 de locuitori care se ocupă în principal cu agricultura, creșterea animalelor și apicultura. Locuirea a rămas aceeași, în case aliniate de-a lungul șoselei, iar pe ulițele derivate din drumul principal, în gospodării răsfirate. Ulițele largi ale satului merg până sub poalele dealurilor.

Preoți și biserici din Pietrari

Prezentarea în acest capitol a vieții religioase și a lăcașelor de cult din Pietrari, sat moșnenesc din nordul Olteniei, spre sfârșitul Evului Mediu, ca și incursiunea documentară din capitol anterior nu sunt prea lungi preambuluri ale acestei monografii. Rolul lor este să încerce să lămurească unele aspecte până acum, cu puține și notabile excepții, necercetate, legate de viața socială și religioasă, de mentalitățile, de starea de spirit generală a obștilor libere din nordul Olteniei între a doua jumătate a secolului al XVII-lea și cel de al XVIII-lea. Descoperirea pisaniilor bisericii de lemn din Angheleşti-Cărpinișu, ele însele documente scrise de importanță majoră pentru înțelegerea fenomenului ctitoririi de biserici, atât în ținutul Vâlcii, cât și în Țara Românească, dovedește fără dubiu că lăcașele de cult ortodoxe din această zonă încep să fie ctitorite de obștile libere cu un secol

33 Eugen Petrescu, Vâlcea, *Țara lupilor getici sau Ținutul Vâlcilor,* Editura Conphys, Râmnicu-Vâlcea, 2007, vol. II, p. 75.

34 George Ioan Lahovari, op. cit, vol. IV, p. 705.

35 Andrei Pănoiu, „Un monument necunoscut de arhitectură populară vîlceană" în BCMI, nr. 2/1970, p. 70.

36 Eugen Petrescu, op. cit, p. 76.

mai devreme decât s-a crezut până de curând. Din acest motiv am recurs la cercetarea de arhive și la prezentarea rezultatelor ei.

E destul de limpede în acest moment că starea materială înfloritoare a țăranilor liberi, pe de o parte, coagularea obștilor rurale în clanuri cu apartenență clară la un spațiu bine hotărnicit, pe de altă parte, nevoia transmiterii, pe lângă bunurile materiale, a credinței și a tradițiilor, de la o generație la alta, într-un cuvânt necesitatea creării unei identități durabile, conduce la nașterea și perpetuarea treptată a gestului ctitoricesc colectiv. „Dreptul de ctitorie", atestat în Țara Românească în secolele XIV–XV, acordat mai întâi domnilor, boierilor și preoților[37], se extinde din secolul al XVII-lea, devenind și un drept al obștilor de moșneni.

Satul Pietrari, adesea pomenit în documente de arhivă din veacul al XVIII-lea, se remarcă nu numai prin starea și statutul locuitorilor, ci și prin numărul mare de preoți născuți pe aceste locuri, implicați, cum era firesc, în viața religioasă și socială a comunității creștine de aici. În „Actele Pietrarilor din Vâlcea", articolul deja amintit al lui Al. T. Dumitrescu, de la 1909, autorul remarca: „Din neamul Pietrarilor au ieșit mulți popi, protopopi și un Vlădică Climent. Acesta scria că datina de a zidi biserici pe locul părintesc este un obiceiu «întru cinstea țării și a patriei» și că acel obiceaiu «fostu-s-au întemeiat în țara noastră din zilele vechi și din descălicătoarea țerii»"[38].

Cel mai vechi document în care este amintit numele unui preot din Pietrari, datează din 2 aprilie 1726. E vorba despre popa Matei implicat într-un act de hotărnicie a moșiilor din Pietrari alături de popa Ion din Bodești, Vasile din Pietrari, popa Nicodim din Bistrița, Gheorma din Pietrari, Stan al Hrizei și Mihalcea[39].

Un act testamentar din 23 decembrie 1753 îl are ca semnatar pe popa Gheorghe din Pietrari, feciorul lui Pătru. El lasă moștenire soției sale Tomița și fiului său de suflet, Ion, diferite bunuri, cerând să i se facă sărindarele și pomenile cuvenite. Interesant este că actul vorbește și despre fratele popii Gheorghe, tot preot, popa Constandin, iar actul e redactat de popa Ilie din Bodești, fratele lui popa Gheorghe[40]. Putem chiar din acest act de diată să remarcăm că preoția la Pietrari era o harismă dată membrilor aceleeași familii. Un document datat doi ani mai târziu, pe 8 aprilie 1755, atestă că uneori, la Pietrari, preoția se transmitea de la tată la fiu: popa Nicolae împreu-

37 Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, cap. VII, p. 430.

38 Al. T. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 326.

39 Documentul 196 (DI/7) în *Comori arhivistice vâlcene* (Catalogul documentelor de la Arhivele statului din Râmnicu Vâlcea), vol. II.

40 *Ibidem*, documentul 495 (DI, XLIII/8 și 9), p. 122.

nă cu popa Gheorghe, fiul popii Mihalcea din Pietrari dau popii Ioan din același sat (s.n.), feciorul lui Tudosie Popescu, „o falce de pământ în Piscul Cireșului pentru pomenirea lui și a rudelor”[41]. Și mai elocvent din acest punct de vedere este actul datat 31 ianuarie 1756 prin care, în urma unei judecăți, popa Mihalcea din Pietrarii de Jos urmează să stăpânească o moșie de acolo. Un Ion diaconul, prezent în același document, spune că ar fi avut și el parte de moștenire în același loc și aduce ca dovadă un zapis de la anul 1678 al unui strămoș al lui. În acest zapis se arată că partea de moșie avută în Pietrari a vândut-o fratelui său diaconul Pătru, care este moș al popii Mihalcea (s.n.)[42].

Un popă Ion, fiul popii Gheorghe din Pietrarii de Jos apare în două documente de la 1781, deja menționate, iar un document datat 25 aprilie 1794 îi are ca semnatari pe preoții și megiașii din Pietrari (s.n.)[43]. La 1800, îi găsim într-un act de vânzare de proprietate pe Ion, fiul diaconului Dobre din Pietrari și pe Ion, fiul popii Constandin din Pietrari[44].

În fine, în legătură directă cu istoria Bisericii de lemn *Sfântul Nicolae* din cătunul Cărpinișu, sat Angheleşti, comuna Pietrari e însemnarea datată 1815/1816 de pe filele 5–6 ale unui *Apostol* din 1747 (7254), aflat la Schitul Pietrari. Din aceasta aflăm că în a doua decadă a secolului XIX, slujitor al micii biserici de lemn era preotul Ioan Cazacu: „Și aceasta să se știe că am scris eu mult păcătos popa Ioan Cazacu de la biserica dinu Cărpeniș și cine va ceti să fie blago(slovit) și de D(u)mneză(u) și de mine și aceia să mă erte și pre mine mult păcătosul. Leat 7324”[45].

E limpede că, exceptându-l pe Dionisie Eclesiarhul, originar și el din Pietrari, personalitatea cea mai de seamă a satului, la sfârșitul Evului Mediu, este Episcopul Climent, născut în jurul anului 1685 din părinții Radu și Paraschiva. Viitorul episcop primea la botez numele Constantin. A avut doi frați, pe Simion Vătășelul și pe popa Mihu, călugărit ca Macarie ieromonahul la Schitul Pietrari, și două surori. Una dintre ele, călugărită după căsătoria cu un popa Matei, e cunoscută ca Maica Ștefana[46].

Climent, fost ucenic al lui Damaschin Voinescu, călugărit la Mănăstirea Hurezi, este întronizat episcop în 1735. Obține titlul de „exarh Severinului și toată Mehadia și altor părți poruncitoriu” și devine unul dintre cei mai mari ctitori de biserici și mănăstiri: reclădește biserica Episcopiei Râmnicului, bolnița din curtea acesteia, ctitorește schitul Pietrari (împreună cu frații săi Popa Mihul din Pietrari și Simion Vătășelul din Pietrari) între 1742–1744, pe moșia părintească, situată la marginea estică a satului Pietrari de Jos, este, de asemenea, ctitorul schiturilor Colnic și Pătrunsa și al bisericilor din Bodești, Foleşti și Gorani. În 1746 ia parte la acțiunea de desființare a rumâniei, întreprinsă de domnitorul Constantin Mavrocordat[47]. Personalitatea de seamă a episcopului Climent este evocată și într-un studiu al lui Răzvan Theodorescu: „Ajungem astfel la unul dintre momentele faste ale istoriei monumentelor din Vâlcea, cel al păstoririi unui episcop, fiu al locului: este vorba de Climent, egumen la Bistrița și apoi ierarh la Râmnic între vara 1735 și primăvara 1749 când face „paretisis” (renunțare la scaun). El însuși ctitor ca nici un

41 *Ibidem*, documentul 512 (DI, XLIII/10), p. 125.

42 *Ibidem*, documentul 537 (DI, XLIII/18), p. 130

43 *Ibidem*, documentul 1183 (DI, XLIII/40), p. 267

44 *Ibidem*, documentul 1424 (DL, LII/6), p. 316

45 P.S. Năsturel, „Fostul Schit Buna vestire din Pietrarii de jos (Raionul Hurezi)” în *Mitropolia Olteniei*, nr. 3–4/1955, p. 209

46 Mircea Păcurariu, „Episcopul Climent al Râmnicului” în *Mitropolia Olteniei*, nr. 1–2/1965, pp. 23–24.

47 Eugen Petrescu, *op. cit*, p. 79

alt episcop râmnican al veacului, Climent va fi contemporanul altor ctitori, mici boieri locali, care îi vor urma pilda”[48].

Schitul Pietrari, ctitoria sa de pe moșia părintească, unde însuși va trăi între 1749–1753, (anul morții), sub numele de Cosma, după ce primise „cinul cel mare al schivniciei”[49], se numără printre monumentele eclesiale reprezentative ale Olteniei de nord. În vara anului 1746, mitropolitul Ungrovlahiei, Neofit Cretanul, însoțit de Episcopul Climent, vizitează câteva biserici și mănăstiri din Vâlcea și apoi consemnează evenimentul: „În ziua de miercuri 30 iulie am ajuns seara la o moșie a episcopului Climent numită Pietrarii, unde are casă de piatră și o biserică de piatră și am rămas acolo și joi la 31 iulie”[50].

Nu mai puțin de nouă inscripții, printre care se numără pisaniile, numele de pe portretele ctitorilor, numele de pe pietrele de mormânt, fiindcă mănăstirea devine necropolă pentru unii membri ai familiei episcopului, nume de călugări-meșteri și zugravi sunt publicate de Constantin Bălan, oferind informații prețioase despre biserica cu hramul „Buna Vestire” a Schitul Pietrari[51]. Reținem dintre numele de zugravi consemnate în câteva inscripții datate 1744–1745 pe „Popa Gheorghie, pe Andrei fratele său (*brat ego*)” și pe Danciu Filip.

Studiul de la 1909 al lui Al. T. Dumitrescu evocă partea finală a actului schitului din Pietrari unde Episcopul Climent îi roagă pe urmașii lui la Vlădicie să aibă grijă de biserica lui și de moșioarele ei, așa cum, spune el, „mi-a fost și mie milă de sfânta episcopie aceasta, de am făcut cele ce n-au fost și am înnoit cele învechite, și am ridicat cele surpate și am dires cele stricate”. Autorul studiului nu-și poate reține un *laudatio* adresat ctitorului Schitului Pietrari: „Fără îndoială că Episcopul Climent este cea mai de seamă figură românească din acea vreme. El lasă o urmă neștearsă eparhiei și un cult în familie. De aceea de multe ori strănepoți și frați ai Episcopului Climent, la vreme de neînțelegere între ei, se împăcau, dându-și bine seama că «luând în deaproape băgare de seamă diata strămoșului» din leatu 7259 (1751) Martie 4 «neunirea dintre noi », spun ei, «i-ar aduce călcare»”[52].

Obștea liberă de la Pietrari este, asemenea altor astfel de obști moșnenești din nordul Olteniei, ctitor de biserici. Țăranii liberi, proprietari de moșii din Țara Românească, la fel ca și răzeșii din Moldova, își construiesc, începând de la un anumit moment al istoriei medievale, lăcașele de

48 Răzvan Theodorescu, *Episcopi și ctitori în Vâlcea secolului al XVIII-lea*, Editura Patrimoniu, Vâlcea, 2009, p. 143.

49 *Eparhia Râmnicului și Argeșului* (monografie), Râmnicu-Vâlcea, 1976, vol. I, p. 126.

50 Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 46, apud Ghenadie Enăceanu, „Mitropolitul Ungrovlahiei Neofit I” în Biserica Ortodoxă Română, an II (1785–1786), p. 11.

51 Constantin Bălan, *op. cit.*, pp. 764-768, inscripțiile: I 1242 – I 1250.

52 Al. T. Dumitrescu, op. cit., pp. 326-327.

cult, din lemn sau din zid. Eram până de curând îndemnați să credem că acest lucru se întâmplă, în Țara Românească, de abia din veacul al XVIII-lea, însă spectaculoasa descoperire a pisaniei Bisericii de lemn *Sfântul Nicolae* din Pietrari vine să ne dovedească faptul că fenomenul ctitoririi de biserici parohiale săteşti din lemn este cu un secol devansat.

Răzvan Theodorescu pune în evidență o categorie anume de ctitori, proveniți, în satele moșnenești ale Vâlcei, dintre fețele bisericești: „O categorie specială de ctitori în Vâlcea – și aceasta rămâne o caracteristică pentru întregul secol al XVIII-lea și pentru primele decenii ale celui următor – o reprezintă preoțimea. Aici intră, cum vom vedea, protopopii, cu o stare mai bună (...), ierei – așadar preoți ce pot spovedi și împărtăși (...), ierodiaconi, adică călugări ce erau și preoți în mănăstiri. Explicația cea dintâi pentru această situație rezidă (...) în rolul și prestigiul episcopiei de Râmnic; o a doua, foarte importantă, în aceea că din punct de vedere economic ei erau superiori restului sătenilor prin faptul fundamental al scutirii de dări"[53]. Uneori, preotul era ctitor al bisericii locului, împreună cu satul, așa cum se întâmplă în cazul Bisericii de lemn *Sfântul Nicolae* din Pietrari, în secolul al XVII-lea. Contextul cultural și economico-social din ultimele două secole ale veacului de mijloc în zona aceasta (obștile libere existau în mai toate satele învecinate Pietrarilor) se arată propice ctitoririi de biserici ale comunităților locale, ctitori fiind chiar membrii acestora, țăranii moșneni sprijiniți de o față bisericească sau de un boier al locului. „Soarta memoriei ctitorilor s-a împletit cu cea a văleatului. Din ceea ce s-a păstrat prin inscripții, izvoare documentare, tradiții, rezultă paleta largă a acestora: ierarhi, preoți, monahi, membri ai familiilor domnești, mici boiernași, dascăli, dar mai ales obștea", nota Ioana Cristache-Panait în competentul său studiu dedicat bisericilor de lemn din centrul piemontului getic[54].

Pietrarii de Vâlcea au avut pe teritoriul actualei comune mai multe biserici, construite între secolele XVII-XX. Cea mai veche este, acum fără îndoială, biserica de lemn Sfântul Nicolae din cătunul Cărpinișu, relocată și restaurată la Muzeul Satului Vâlcean de la Bujoreni. Cea mai celebră ctitorie eclezială a Pietrarilor este, la fel de neîndoielnic, Schitul cu hramul „Buna Vestire", ridicat de Episcopul Climent, cu portretul său și al fraților săi Simion Vătășelul și popa Mihul zugrăvite în pronaos, monument istoric de importanță zonală.

În privința istoriei bisericilor de lemn din Pietrari, mai toate documentele și studiile cercetate desăvârșesc misterul și confuzia care în general însoțesc aceste lăcașe. Nicolae Stoicescu notează existența la 1840, în

53 Răzvan Theodorescu, *op. cit*, p. 8.

54 Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 35.

Pietrarii de Jos, a două biserici de lemn: *Sfântul Nicolae* de la 1737 și *Sfântul Nicolae-Cărpeniș*, de la 1810, „una dintre ele monument" (sic)[55]. Ion Popescu Cilieni notează și el că în Pietrarii de Jos ar fi două biserici de lemn cu hramul Sfântul Nicolae, una în mahalaua Cărpinișu, „făcută de popa Matei ot Genunenii în anul 1810, Dechemvrie 6" și a doua „făcută de Anghel, de Pătru i Stan Moghină și ceilalți enoriași, în anul 1737, Dechemvrie 6"[56]. Monografia localității întoarce însă situația cu 180 de grade, consemnând existența unei biserici jumătate din lemn și jumătate din zid, cu pridvor, având hramul „Sfântul Nicolae", construită în 1810 și aflată în Pietrarii de Jos, în curtea bisericii de zid cu hramul „Cuvioasa Parascheva". Este transcrisă chiar și pisania care atestă data ctitoririi lăcașului în locul altuia mai vechi cu hramul Sfânta Paraschiva, la 1810. În schimb, biserica satului Angheleşti (Cărpinișu) e atestată la 1737, avându-i drept ctitori pe Anghel, Pătru și Stan Moghină, construită din lemn de stejar[57]. Viceversa, cum s-ar spune. De altfel, și catalogul bisericilor din județul Vâlcea, aflat la Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național[58], specifică biserica de lemn cu hramul „Sfântul Nicolae" din cătunul Angheleşti, comuna Pietrari, ca monument istoric ridicat la 1737.

În Pietrarii de Jos se află și biserica cu hramul „Cuvioasa Paraschiva", construită la 1907 și cea mai nouă, din 1995, ridicată în mahalaua Cărpinișu, lângă vechea biserică de lemn ce-și aștepta până nu demult sfârșitul.

Mai reținem dintre bisericile Pietrarilor de Sus pe cea de lemn, construită la 1865, în zilele domnitorului Alexandru Ioan Cuza (în formă de navă fără turle, cu cerdac deschis) și biserica parohială cu hramul Sfinții Voievozi, sfințită în 1922[59].

(Continuare în numărul viitor)

55 Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I, Țara Românească, editată de Mitropolia Olteniei, 1970, p. 480.

56 I. Popescu Cilieni, *Biserici, târguri, sate din jud. Vâlcea*, Ramuri, Craiova, 1941, pp 32–33.

57 Crina Popescu, Constantin Mereșescu, *op. cit.*, pp. 185–186.

58 Catalog publicat la 1 aprilie 1972 în colaborare cu Episcopia Râmnicului și cu Muzeul Județean Vâlcea.

59 *Ibidem*, pp. 188-189.